

Sündinud 30. juunil 1948

Arhitekt

Valiti vabade kunstide professoriks aastal 2006

Oraakel Vilen Künnapu

Indrek Grigor

Vabade kunstide professuuri idee näib johtuvat akadeemia enesekriitilisest tõdemusest, et ühiskonnas on väljapaistvaid inimesi, kelle nonkonformistlik mõttelaad teeb nad suuremaks kui maailm (või vähemalt suuremaks kui akadeemia). Inimesi, kes oma tegevuse kaudu ammutavad pidevalt teavet väljastpoolt semiosfääri piiri ning toovad maailma uusi teadmisi, tänu millele meie arusaamad pidevalt avarduvad või uuenevad. Selliste mõtlejate tegevuskäik mõjub kaasaegsetele sageli võõristavana, sest pöördeline muutus pälvib tihti tunnustuse alles tagasivaatavalt.¹

Kunstnikel on sellise oraakli rolli täitmiseks kultuuris eelis ning seda väga lihtsal põhjusel. Nagu Juri Lotman oma kanoonilistes teadust ja kunsti kui erinevaid sekundaarseid modelleerivaid süsteeme kirjeldavates teesides sedastab, on teaduse eesmärk tõestada hüpoteesi paikapidavust, samas kui kunst toimib risti vastupidi: tähendust avav hüpotees järgneb kunstilise fakti loomisele.² Kõigepealt luuakse teos ja siis hakatakse seda mõtestama, sealjuures ei ole oluline, kas

Maali autor Vilen Künnapu.
Foto: August Künnapu

¹ Niisama leidlikult kui irooniliselt kirjeldab seda kultuuriloolist nähtust kunstniku Kristina Normani varajane teos „Geniaalsuse väli“ (ilmunud ka raamatuna: Norman 2008), kus ta väidab, et Albert Einsteini aju eritas spetsiifilisi osakesi albertone, millel oli võime ajas tagasi rännata ja mõjutada inimkonna minevikku (näiteks ajendada Newtoni vanaema ostma õunapuusorti, mille õuntel oli kalduvus inimesele pähe kukkuda), et füüsika oleks Einsteini sündides relatiivsusteooria aktsepteerimiseks valmis.

² Lotman 2006: 8–28.

mõtestaja on kunstnik ise või kultuurikriitikud ja publik. Üks ei ole teisest parem ega targem.³

Ekstsentrilise ja uhkelt esoteerilise Vilen Künnapu looming on aga isegi kunsti ja veelgi rohkem kunstiteaduse kontekstis raskesti kirjeldatav.

Künnapu karjäär sai alguse 1970ndatel, mil ta oli üks Eesti arhitektuuri valdkonna vallutanud neofunktsionalismi laine juhtfiguuridest. Modernistlik kunstiteooria, millele funktsionalism tugineb, on aga väljapeetult ratsionaalne ning sellisena paljudele kunstiteadlastele (siinkirjutaja kaasa arvatud) südamelähedane, sest parim meetod kunstiteose kirjeldamiseks on keel, mis on tuletatud uurimisobjektist endast. Et modernistliku kunsti kaanoniga käib kaasas rikkalik, end ratsionaalse ja teoreetilise mõtestav tekstikorpused, langeb pea iga kunstiteadlane, kes modernismi uurib, paratamatult selle keele löksu.

Oma sõnalise eneseväljenduse oskuses enesekindla Künnapu⁴ varasemad artiklid on võrdlemisi kalkuleeritult modernistliku kunsti paradigma keelekasutusega ning ühtlasi olulised allikad Eesti postmodernistliku arhitektuuri pärandi mõtestamisel.⁵ Ent 1999. aastal toimub Künnapu seniseselus ja loomingus kvaasireligioosse vapustuse tagajärjel⁶ pöördeline muutus. Mõisted, millega ta enese ja teiste loomingut sealtmaalt alates kirjeldab, on esoteerilised ja sellisena kunstiteadlastele kasutamatud. Tähelepanuväärne on aga see, et kui nimed ja mõisted tähelepanuta jätta, ei toimu Künnapu väidetes peaaegu mingit sisulist muutust.⁷

---

³ Northrop Frye sedastab oma teravmeelses sissejuhatuses esseekogumikule „Anatomy of Criticism“, et kui Dante oleks ka ise „Jumalikule komöödiale“ kommentaarid kirjutanud, ei oleks need tingimata pädevamad kui kellegi teise omad. Dante oleks lihtsalt üks järjekordne Dante kommenteerija. Vt Frye 1957: 3–29.

⁴ Pigem vastupidi, kui Künnapul 1980ndatel poliitilistel põhjustel arhitektina töötamine peaaegu võimatuks muudeti, kaalus ta kirjaniku karjääri (vt Künnapu 2001: 7) Olgu lisatud, et kirjanik Vilen Künnapu on ennekõike sürrealist. Kuivõrd viimane on aga modernismi kaanoni osa, ei ole siin põhjust vastuolu otsida.

⁵ Vt nt Kurg 2008: 40–55.

⁶ Künnapu räägib sellest mitmes intervjuus ja mainib erinevates artiklites, kõige vahe- tuma kirjelduse leiab „Ööülikooli“ raadioloengust „Fulleri kuppel ja lõpmatuse variatsioonid“, ERRi saatesari „Ööülikool“, 09.05.2015.

⁷ Künnapu loomingulise ümbersünni kohta pikemalt vt arhitektuurimuuseumis toimunud isikunäituse raames kirjastatud kataloogi: vt Grigor 2016: 8–19.

Millegi muu kui kosmeetilisena ei kirjeldaks ma ka muutust arhitekt Künnapu loomingus. Nn valgete majade arhitekt ei ole ta kunagi olnud, kuigi funktsionalistlik-konstruktivistlikud elemendid on tema loomingus 1970ndatest alates kandvad. Uue aastatuhande saabudes asenduvad konstruktivistlikud vormid järk-järgult religioosse arhitektuuri kujundikeelega. Torn ei ole enam konstruktivistlik antenn, vaid stuupa või muud tüüpi energiasammas. Modernistlikud sirgjooned ja konstruktivistlikud siksakid asenduvad spiraalide ja kuplitega. Võrrele näiteks Tartu Hansakeskuse Riia mäe poolset külge, mis kihutab üles futuristliku sirgjoonelisusega, selle taha jääva Tigutorni spiraalse tipu ja „mullitava“ teaduskeskuse AHHAAGA.⁸ Samas on keerdtrepp Künnapu projektides koguaeg kohal olnud. Peamine muutus on vast see, et meister

Foto allkiri ja autor puudu

⁸ Tartu Teenindusmaja rekonstrueerimine Hansakeskuseks telliti arhitektuuribüroolt Künnapu ja Padrik aastal 1998, Tigutorn (arhitektid Künnapu ja Padrik) valmis aastal 2007, teaduskeskus AHHAAGA aastal 2011. Vilen Künnapu ja Ain Padrik on teinud koostööd juba 1970ndatest alates. 1990ndate algul koos asutatud arhitektuuribüroo lõpetas tegevuse aastal 2021.

heidab teadlikult kõrvale modernistliku avangardi paradigma ning hakkab oma ekstsentrilisust spirituaalse vastuvoolulisusena välja elama.

Eespool öelduga kooskõlas ei näe Künnapu ise vastuolu oma varasema ja praeguse loomingu vahel. Meelemuutusega ei kaasnenud varasemale loominguale seljapööramist, pigem vastupidi – Künnapu integreeris pärandi oma uude maailmapilti. Muu hulgas on selleks võimalusi pakkunud omanike soov vanu hooneid rekonstrueerida. Nii näiteks sai 2016. aastal uue ilme 1978 valminud Tallinna Arvutuskeskuse fassaad (praegune Kompassi maja). 2015. aastal telliti Künnapult projekt 1986. aastal valminud Kehra sovhoosikeskuse rekonstrueerimiseks. Kehra Koguduse hooneks. Ent nii nagu kunstiteadlased on kimpus vastuoluga varasema modernistliku ja hilisema esoteerilise keelega Künnapu tekstide vahel, nii on vastuoluline ka suhtumine tema eri loomeperioodide arhitektuuri, sealhulgas rekonstrueerimisprojektidesse.

Kui aastal 2020 sündis kava Tallinnas Stockmanni kaubamaja vastas asuva aurikut meenutava Eeva pangahoone (arhitektid Künnapu ja Padrik, valminud 1998) asemele uus mees- ja naisenergia koosmõju sümboliseeriv kõrghoone ehitada (arhitektid samuti Künnapu ja Padrik), lahvatas avalikkuses laiaulatuslik poleemika. Ka minul paluti uue hoone vastasele petitsioonile alla kirjutada, ent – kuigi hindan Künnapu ja Padriku varast loomingu kõrgelt ning oleksin hoone kadumise pärast kurb – takistas mind petitsiooniga ühinemast kaks küsimust: mis on see, mille me kaotame, ning kuidas hinnata seda, mida võidame?

See, mis kaduma läheks, on kunstiteos. Kuid kas see oleks ikkagi kaduma läinud ning kas see, et uus projekt jäi ellu viimata, tähendab, et energiasammas Stockmanni vastu ei kerkinudki? Esmapilgul on need absurdsed küsimused, ent kui vaadata näituseid, nagu „Ehitamata. Visioonid Eesti ühiskonnast 1986–1994“ (Eesti Arhitektuurimuuseum 2015) ning „Prognoos ja fantaasia: piirideta arhitektuur 1960.–1980. aastatel“ (Eesti Arhitektuurimuuseum 2023), mille ekspositsioonis Künnapu loomingu sugugi väike roll ei olnud, ilmneb, et hävinud ning ehitamata või loomata jäänud kultuur on vähemalt sama oluline või ehk oma lõpetamatusest tingitud potentsiaali tõttu veelgi mõjukam kui olemasolev.

Künnapu on üks eesti tuntumaid arhitekte, kelle tööde jalajälg kodulinna Tallinna siluetil on muljetavaldav. Samas on ta kahtlemata üks kõige vastuolulisemaid arhitekte, kes näib oma loometee algusest alates olevat keeldunud suhestumast olemasoleva keskkonnaga ning lähenenud projekteeritavale hoonele kui skulptuurile. Üks Künnapu varase perioodi emblemaatilisi töid on lillepood Tallinna vanalinnas Väike-Karja tänaval (projekt 1978, valminud

Foto: Mihhail Belov

paratamatult õigus, sest tema kaudu kõnelevad jumalad. Meie kui lihtsurelike ülesanne on ta sõnad lahti mõtestada.

1983). Sellele, Robert Venturi arhitektuuri tüpoloogiat sõnasõnaliselt ellurakendavale, maja põhimassist eraldiseisva fassaadiga kaunistatud kuurile, viidatakse tavaliselt kui postmodernistliku arhitektuuri kanoonilisele näitele. Ent julgen väita, et veelgi rohkem kui teoreetilist teadlikkust maailmaarhitektuuris toimuvast manifesteeris Künnapu selle lahendusega oma ambitsiooni olla sõltumatu looja, kes ei lase end olemasolevast linnaruumist häirida, kelle looming ei pea millegagi suhestuma. Kriitikud võivad ju öelda, et maja käsitlemine skulptuurina on keskkonna suhtes vastutustundetetu, ent oraaklil on

Kirjandus

- Frye, Northrop 1957. *Polemical Introduction – Anatomy of Criticism*. Oxford: Princeton University Press.
- Grigor, Indrek 2016. *Neofunktsionalistist Lemuuria preester-arhitektiks – Vilen Künnapu. Kunst, arhitektuur, revolutsioon*. Koost. V. Künnapu ja I. Grigor. Tallinn: Eesti Arhitektuurimuuseum.
- Kurg, Andres 2008. *Modernismi Lõppmäng, Tallinn 1978 – Keskkonnad, projektid, kontseptsioonid. Tallinna kooli arhitektid 1972–1985*. Koost. A. Kurg ja M. Laanemets. Tallinn: Eesti Arhitektuurimuuseum.
- Künnapu, Vilen 2001. *Eessõna asemel – Üle punase jõe. Valitud tekste 1972–2001*, Tallinn: Tallinna Tehnikakõrgkool.
- Lotman, Juri 2006. *Kunst sekundaarsete modelleerivate süsteemide reas – Kultuurisemiootika*. Tallinn: Olion.
- Norman, Kristina 2008, *Geniaalsuse väli*. Tartu: Kirjastuskeskus.